

Бириккен Улуттар Уюмунун аялдарга жана кыздарга карата дискриминация боюнча жумушчу тобу

БИШКЕК (15-апрель, 2022-жыл) – Кыргызстанга болгон 12 күндүк иш сапарынын жыйынтыгында Мелисса Упрети жана Элизабет Бродериктен турган эксперттик делегация Бишкек, Ысык-Көл жана Ош облустарында жолугушууларды өткөрдү. Төмөндө алардын алгачкы корутундулары келтирилген.

Биз Кыргызстандын Өкмөтүнө бул расмий сапарды жасоого чакыргандыгы жана сапар учурунда кызматташуусу үчүн чын жүрөктөн ыраазычылык билдиргибиз келет. Ошондой эле жемиштүү пикир алмашуу үчүн жолугушуулардын бардык катышуучуларына: мамлекеттик кызматкерлерге, жарандык коомдун өкүлдөрүнө, түрдүү коомчулуктардын жана БУУнун түзүмдөрүнүн кыздарына жана аялдарына ыраазычылык билдиргибиз келет.

Контекст: Мүмкүнчүлүк жана кыйынчылык мезгили

Кыргыз Республикасы 1991-жылы эгемендик алгандан бери, өзгөчө мыйзамдарды жана саясатты кабыл алуу жана негизги институттарды түзүү аркылуу гендердик теңчиликке жетишүү боюнча олуттуу кадамдарды жасады. Республика Борбор Азия чөлкөмүндө демократия жана аялдардын укуктарын коргоо боюнча өзүнүн лидери болгонуна сыймыктанат. Гендердик теңсиздик индекси боюнча 162 өлкөнүн ичинен 82-орунда турат. Экономикалык катышууда олуттуу гендердик ажырым, ошондой эле туруктуу жана терең сиңип калган патриархалдык мамилелер, гендердик ролдорго карата стереотиптер жана практикалар жана гендердик зомбулуктун жогорку деңгээли сакталууда. Дүйнөнүн башка өлкөлөрүндөгүдөй эле, COVID-19 коомдук саламаттыкты сактоо боюнча кыйратуучу кризисти гана жаратпастан, структуралык гендердик теңсиздикти жана аялдар менен кыздарга карата зомбулукту күчөттү.

Диний экстремизмдин күчөшү өлкөнүн гендердик теңчиликти илгерилетүү аракеттерине терс таасирин тийгизип, аялдарды жана кыздарды экономикалык, социалдык жана коомдук турмушка толук катышуудан ажыраткан басмырлоочу нормаларды жана практикаларды күчөтүүдө. Аялдардын коомдук уюмдары үчүн мейкиндиктин кыскарышы жана отчеттуулукка карата талаптардын катаалдашы чоң тынчсызданууну жаратууда.

Бул кыйынчылыктарга карабастан, өзгөртүү үчүн укмуштуудай мүмкүнчүлүк бар. Мыйзамдарды жана саясатты талаптагыдай ишке ашырууга жана ресурстар менен камсыздоого көңүл буруу аялдардын жана кыздардын жашоосунда олуттуу өзгөрүүлөрдү жасайт, ошондой эле аялдардын экономикалык жана коомдук турмушка катышуусун жогорулатат жана алардын ден соолугун чыңдайт. Биз Кыргызстанда азыр гендердик теңчилик жана аялдардын адам укуктары боюнча бир эле учурда прогреске жетишүү, ошондой эле экономикасын чыңдоо үчүн уникалдуу мүмкүнчүлүк бар деп эсептейбиз. Аялдардын турмуштун бардык жактарына толук жана тең укуктуу катышуусу приоритет болууга тийиш. Бул гендердик теңчиликке жетишүүнү жана

аялдар менен кыздардын адам укуктарын ишке ашырууну тездетүү үчүн анын институттарын, мыйзамдарын жана башкарууну күчөтүүнү талап кылат.

Укуктук, саясий жана институционалдык негиздер

Кыргыз Республикасы адам укуктары боюнча эл аралык келишимдерди¹ ратификациялоодо жана адам укуктарынын механизмдери менен кызматташууда алгылыктуу ийгиликтерге жетишти жана Туруктуу өнүктүрүү максаттарын жана 2030-жылга чейинки Күн тартибин ишке ашырууга умтулат. Бирок мамлекет эмгек дүйнөсүндөгү зомбулукту жана куугунтуктоону жоюу боюнча №190 ЭЭУ Конвенциясын ратификациялай элек. Биз өкмөткө бул маанилүү Конвенцияны ратификациялоо маселесин карап көрүүнү сунуштайбыз.

Өткөн жылы кабыл алынган Конституцияда “Эркектер менен аялдар бирдей укуктарга жана эркиндиктерге жана аларды ишке ашырууга бирдей мүмкүнчүлүктөргө ээ” (24-берененин 3-беренеси), “Эч ким жынысына карата басмырлоого жол берилбейт” (24-берененин 1-пунктунда) деп жазылган. Бул конституциялык норманы ишке ашыруу “Эркектер менен аялдардын бирдей укуктарынын жана бирдей мүмкүнчүлүктөрүнүн мамлекеттик кепилдиктери жөнүндө” мыйзам менен камсыз кылынат. Бул мыйзам түз жана кыйыр басмырлоону жана корголуучу негиздердин толук эмес тизмесин камтыган түзөтүү менен бекемделиши мүмкүн.

Биз ар кандай укук коргоо органдарынын: Кыргызстандын Акыйкатчысынын Аппаратынын, Кыйноолорго каршы улуттук алдын алуу механизмдин жана Балдардын укуктары боюнча ыйгарым укуктуу органынын түзүлүшүн кубануу менен белгилейбиз. Алар аялдардын жана кыздардын адам укуктарын коргоодо жана коргоодо маанилүү роль ойнойт. Биз өкмөттү бул мекемелерди адекваттуу финансылык жана материалдык ресурстар менен камсыз кылууга, алардын көз карандысыздыгын бекемдөөгө жана коомчулукка маалымдоо стратегияларын колдоого чакырабыз.

Биз гендердик теңчиликте камсыз кылуу боюнча демилгелерди жана иш-аракеттердин пландарын, анын ичинде Кыргыз Республикасында 2030-жылга чейин гендердик теңчиликке жетүүнүн Улуттук стратегиясын (азыркы учурда жаңыланып жатат), 2022-2024-жылдарга карата иш-аракеттердин улуттук планын жана 2040-жылга чейин Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясын белгилейбиз. Трансформацияны тездетүү үчүн ошондой эле эки Кеңеш, тактап айтканда, Өкмөткө караштуу Гендердик өнүктүрүү боюнча улуттук кеңеш жана Жогорку Кеңештин Төрагасына караштуу Аялдардын укуктары, балдардын укуктары жана гендердик теңчилик боюнча кеңеш түзүлдү. Биз ошондой эле парламентте ТӨМ жетишүү боюнча жумушчу топ түзүүнү кубаттайбыз жана бул түзүмдөр менен башка тиешелүү кызыкдар тараптардын, анын ичинде жарандык коомдун ортосунда тыгыз кызматташууга чакырабыз..

Акыр-аягы, биз гендердик дезагрегацияланган маалыматтарды чогултууга жана бардык программаларды жана мыйзамдарды жана жарлыктарды ишке ашыруу үчүн гендердик бюджетти түзүүгө чакырабыз. Маалыматтарды туура чогултуу жана талдоо гендердик теңчиликке жетишүү боюнча максаттуу саясатты иштеп чыгууга оң таасирин тийгизет.

---

¹ Бардык адамдарды мажбурлап жок кылуудан коргоо конвенциясынан башкасы

Коомдук жана саясий турмуш

Аялдар коомдук жана саясий турмушка активдүү катышышат, бирок республикалык жана жергиликтүү деңгээлдеги жетекчилик кызматтарда олуттуу түрдө аз көрсөтүлөт. Биз аялдардын өкүлчүлүгүн жогорулатуу боюнча ишке ашырылып жаткан ар кандай демилгелерди кубаттоо менен бирге, айрым демилгелер жыйынтык бербей жатканын белгилейбиз. Биз аялдардын адамдык потенциалынын мындай жоголушуна тынчсызданып жатабыз.

Шайланган жана дайындалган кызматтар

Кыргызстанда мыйзам тарабынан белгиленген атайын чаралар колдонулат, ага ылайык, талапкерлердин тизмесин аныктоодо саясий партия өлкөнүн парламентинде бир жыныстагы талапкерлердин 70%дан ашпаганын камсыз кылууга милдеттүү. саясий партиянын тизмесиндеги үчүнчү адам башка жыныстагы адам болушу керек. Биз бул өзгөчө чараны кубаттап жатканыбыз менен, ал преференциалдык система боюнча 54 шайлоо мандатына гана тиешелүү жана бир мандаттуу шайлоо округдары боюнча мажоритардык система боюнча 36 шайлануучу мандаттарга тиешелүү эмес деп тынчсызданабыз. Бул жаңы аралаш шайлоо системасы аялдар үчүн орундардын азайышына алып келиши мүмкүн. Мисалы, азыркы Жогорку Кеңеште парламентарийлердин 21% гана аялдар (90дун 19у). Министрлер кабинетинде аялдардын өкүлчүлүгүнүн төмөндүгү бизди тынчсыздандырат: 19 министрдин ичинен 1 гана аял. Мындан аркы аракеттер, анын ичинде учурдагы шайлоо тутумунун контекстинде квота тутумунун натыйжалуулугун кайра карап чыгуу, ошондой эле 50% га жетүү жолу сунушталат. Мамлекеттик кызматка талапкер аялдарды сыйлоо жана колдоо, ошондой эле ийгиликке жетүү мүмкүнчүлүгү жогору болгон аял талапкерлерди колдоо боюнча кошумча чараларды көрүү керек.

Кубандырарлык жагдай, 2021-жылы жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына (Айылдык Кеңешке) шайлоодо атайын чара колдонуунун натыйжасында жергиликтүү деңгээлдеги аял депутаттардын саны төрт эсеге, 2012-жылдагы 9%дан 2021-жылы 37,8%га чейин көбөйгөн.

Мамлекеттик кызмат жана сот

Улуттук мамлекеттик кызматта аялдардын өкүлчүлүгү төмөндөөдө: 2010-жылы 39,9%, 2019-жылдагы 39,2%. Региондор жана секторлор боюнча олуттуу айырмачылыктар бар.

Сот бийлигинде аялдардын өкүлчүлүгү аткаруу бийлигине караганда жогору. Өлкөдөгү 465 судьянын 35%ын (163) аялдар түзөт. Бардык судьялар квалификациясын жогорулатуу курстарына катышууга милдеттүү. Судьялардын окуу планына адам укуктары боюнча семинарлар киргизилген жана аларды судьялардын квалификациясын жогорулатуунун алкагында үзгүлтүксүз өткөрүп турууну сунуштайбыз.

Аялдардын жана кыздардын маселелери боюнча укук коргоочулар

Кыргызстандагы аялдардын укук коргоо уюмдары аялдарга жана кыздарга карата басмырлоону токтотуу аракеттерин илгерилетүүдө негизги ролду ойнойт. Алардын иш-чаралары гендердик теңчилик жана гендердик зомбулук боюнча маалымдуулукту жогорулатуу, билим берүү жана окутуу, гендердик зомбулуктун курмандыктары/жабыр

тапкандарды, мигрант жана качкын аялдар, майыптар жана ЛБТИ (лесбиянка, бисексуал, трансгендер жана интерсекс дегендин аббревиатурасы) аялдар үчүн убактылуу баш калкалоочу жай менен камсыз кылуу, колдоо, реабилитациялоо жана реинтеграциялоону камтыйт. Бул уюмдар менен иштешүү жана мамлекеттик колдоо алуу мүмкүнчүлүгүн кубаттайт.

Бирок барган сайын касташкан чөйрөдөн улам бир катар жарандык коом уюмдары, активисттер жана укук коргоочулар репрессиялардан коркуп биз менен жолугушудан баш тартып жатканы биздин көңүлүбүзгө алынды. Гендердик теңчиликти жактагандар айласы кетип, жабырлануучу болуп калуудан коркуп, бул тармакты таштап кетип жатканын да уктук. Маектешкендердин бири айткандай: “Менин бир гана жашоом бар. Мен чарчадым, жакында (бул тармактан) кетем”.

Жумушчу топ жарандык мейкиндиктин кыскарышына жана көз карандысыз маалымат каражаттарына жана укук коргоочуларга карата кастыктын күчөшүнө терең тынчсызданат. Аялдар менен кыздардын көз карандысыз жана активдүү уюмдары жана тармактары дени сак демократиянын жана адам укуктарын ишке ашыруунун борбордук бөлүгү болуп саналат. Ошондуктан, алар саясий чечимдерди кабыл алуу процессине кошулуп, адекваттуу ресурстарды алып, куугунтуктан коркпой, коопсуз жана колдоочу чөйрөдө иштей алышы керек. Активисттерди коркутуп-үркүтүү жана куугунтуктоо аракеттери кылдат иликтенип, күнөөлүүлөр жоопко тартылып, жабырлануучуларга тиешелүү чара көрүлүүгө тийиш. Улуттук жана жергиликтүү бийлик органдары аялдар уюмдарынын адам укуктарын жана негизги эркиндиктерин алдыга жылдыруу боюнча маанилүү жана мыйзамдуу ишин коомчулук алдында моюнга алышы керек.

Экономикалык, социалдык жана маданий укуктар

Аялдардын экономикалык катышуусу

Биз аялдардын экономикалык катышуусундагы гендердик ажырымга тынчсызданып жатабыз, бул аялдар үчүн 46% жана эркектер үчүн 76%, ошондой эле иштеген аялдардын аз акы төлөнүүчү тармактарда, орто жана кенже кызматтарда топтолушу аз айлык акы менен чектелген жана чектелген. чечимдерди кабыл алуу мүмкүнчүлүктөрү.

Бул айырмачылык айыл жана шаар тургундарын салыштырганда көбүрөөк байкалат. Негизинен айыл жергесинде ишке орношуу мүмкүнчүлүгүнүн жоктугунан улам ички миграциянын агымы аялдардын жана балдардын укуктарын ишке ашырууга пропорционалдуу эмес таасирин тийгизүүдө. Мындан тышкары, Кыргызстандан сыртка жумушка орношуу үчүн аялдар көп санда миграцияга кетүүдө.

Экономикалык активдүү эмес калктын арасында аялдардын үлүшү жогору жана 70%ды түзөт. Ысык-Көл облусун кошпогондо, аялдар арасындагы жумушсуздуктун деңгээли (13,6%) эркектерге караганда (8,3%) жогору. Ишке орношуудагы эң чоң гендердик ажырым 20-29 жаштагы эркектер менен аялдардын арасында байкалат, бул балдардын төрөлүшүнө, аялдардын жумуштан көп кетишине дал келет.

Аялдардын иш менен камсыз болуу деңгээли төмөндөп, эмгек акынын жана пенсиянын үлүшүнүн аз болушу алардын социалдык жардамга көбүрөөк көз каранды экенин жана акча топтоосунун аз экендигин билдирет. Аялдар жакырчылыкка көбүрөөк дуушар болушат жана өзгөчө экономикалык кризистерге, анын ичинде экономикалык

санкциялардын потенциалдуу таасирине дуушар болушат. Биз COVID-19 пандемиясынын башталышына чейин жакырчылыкты азайтуу боюнча олуттуу аракеттерди кубаттайбыз. Анткен менен элеттик аялдар жашоонун кымбаттап баратканын жана инфляцияны, өзгөчө үй-бүлө мүчөлөрү акча которууга көз каранды болгон аялдарды айтып беришти.

Гендердик эмгек акыдагы ажырым экономиканын бардык тармактарында байкалууда. Орточо алганда, аялдардын эмгек акысы эркектердикинен бир топ төмөн. Маектешкендердин бири айткандай: «Жолдошум мындай аз айлыкка иштебешим керектигин айтты». Аялдар контракт боюнча көбүрөөк иштешет, ал эми өз алдынча иштеген аялдардын жана жумуш берүүчү/ишкана ээлеринин үлүшү эркектердикине караганда төмөн. Жетекчилик кызматтарда аялдар олуттуу түрдө аз көрсөтүлөт, эркектердин 72,6%га салыштырмалуу бизнестин жетекчилигинде аялдардын 27,4% гана көрсөтүлөт.

Аялдардын экономикалык катышуусун жогорулатуу алардын финансылык көз карандысыздыгын жогорулатууга, ИДПны көтөрүүгө жана үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алууга олуттуу мүмкүнчүлүк берет. Баарынан мурда аялдардын эмгекке катышуусун жогорулатуу жана алардын экономикалык коопсуздугун жогорулатуу үчүн мамлекеттик жетекчилик керек. Ушуга байланыштуу, Эмгек кодексинин токтомунда аялдарга тыюу салынган 400 кесиптин тизмеси кайра каралып жатканын белгилеп, Өкмөттү улуттук мыйзамдардагы басмырлоочу жоболорду жоюуга чакырабыз. Экинчиден, аялдардын жана эркектердин акы төлөнүүчү эмгекте жана үй-бүлөлүк жашоодогу ролу жөнүндөгү гендердик стереотиптерге каршы күрөшүү керек. Бир катар жарандык коом уюмдарында гендердик стереотиптерди өзгөртүү үчүн жакшы билим берүү программалары бар, аларды сактоо жана кеңейтүү керек. Үчүнчүдөн, жумуш дүйнөсүндө сексуалдык асылуу көйгөйү таанылып, тийиштүү алдын алуу жана жооп кайтаруу механизмдери аркылуу чечилиши керек. Төртүнчүдөн, эмгек кодексин жумушчулардын иштөөгө гана эмес, оорунууларга да кам көрүү зарылдыгын эске алуу менен жаңылоо зарыл. Акыр-аягы, кош бойлуулук жана төрөт боюнча өргүү бир жолку төлөм эмес, ордун толтуруучу киреше катары берилиши керек жана мамлекеттик да, жеке сектордо дагы ишке кайтып келүүнүн кепилдиги болушу керек.

Акы төлөнбөгөн эмгекте аялдардын ролу

Биз аялдар менен эркектердин ортосунда акы төлөнбөгөн багуу жана үй жумуштарын бирдей бөлүштүрүү аялдардын экономикалык турмушка бирдей катышуусуна олуттуу тоскоол болуп жатканына тынчсызданабыз. Аялдардын үй-бүлөдөгү жана коомдогу ролуна карата калыптанып калган стереотиптерден улам аялдар эркектерге караганда үй жумуштарына 3,6 эсе көп убактысын жана балдарын кароого эки эсе көп убакыт коротушат. Сурамжылоого ылайык, адамдардын 80% үй-бүлөдө аял үй-бүлөнү, балачаканы карашы керек, ал эми эркек үй-бүлөгө акча табышы керек деп эсептейт. Көптөгөн улгайган аялдар кам көрүүнүн кошумча жүгүн көтөрүшөт. Биз кам көрүү кызматына инвестициялоону жана улгайган аялдардын жүгүн жеңилдетүү жана эркектердин камын нормалдаштыруу боюнча конкреттүү чараларды көрүүнү сунуштайбыз.

Аялдардын ишкердиги

Феминизацияланган формалдуу эмес сектор азыраак изилденип жаткандай, ошондуктан өкмөттөн кошумча көңүл бурууну талап кылат. Биз аялдардын ишкердигин жигердүү илгерилетүүнү кубаттайбыз, муну аялдардын жогорку суроо-талапты жана кызыгуусун эске алуу менен 2019-жылдын ноябрында бекитилген тиешелүү максаттуу мамлекеттик программаны иштеп чыгуу жана кабыл алуу жөнүндө жарыялоо далилдейт.

Билим берүү

Бизди өлкөдөгү аялдар менен эркектердин сабаттуулугунун жогорку деңгээли кубаттайт, бул экономикага катышуу үчүн бекем негиз түзөт. Башталгыч жана орто мектептердин окуу материалдарында патриархалдык мамилелер жана аялдар менен кыздардын стереотиптик образдары ачык байкалганын белгилейбиз. Биз өкмөттүн басмырлоочу мазмунду жана сүрөттөрдү алып салуу үчүн бардык окуу китептерин жана окуу материалдарын жакында карап чыгышын кубаттайбыз. Биз ошондой эле “Илимдеги кыздар” аттуу жаңы демилгенин иштелип чыгышын кубаттайбыз, ал 3000 кызды камтыган жана Кыргыз Республикасынын Улуттук Илимдер Академиясында аялдардын өтө төмөн үлүшүн, азыркы учурда болгону 8%ды түзүүгө багытталган.

Башталгыч билим берүүдө таза кабыл алуу жана катышуунун таза коэффициенти жогору болсо, толук эмес орто мектепте таза катышуу төмөн (балдар үчүн 59% жана кыздар үчүн 56%). Мектепти таштап кетүү коркунучу бар балдар (иштеген балдар, ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген балдар, мигранттардын үй-бүлөлөрүнүн балдары) социалдык жактан аз камсыз болгон үй-бүлөлөрдөн. Биз алардын ден соолугуна, өнүгүүсүнө жана билим алуу мүмкүнчүлүктөрүнө коркунуч туудурган окуу менен эмгекти айкалыштырган студенттер тууралуу билдик. Көптөгөн мектептерде окуучулардын толуп калуу маселеси бар экенин уктук.

Кыздардын эрте жана мажбурлап никеге туруусунан жана өспүрүмдөрдүн боюна бүтүп, өмүр бою улана турган кесепеттеринен улам мектепти таштап кетиши бизди тынчсыздандырат. Маектештерибиздин бири айткандай: *“Жаш кыздардын окуусунун үзгүлтүккө учурашы күйөөсүнүн чечиминен болуп жатат”*.

Биз ата-энелерге, диний жана коомчулуктун лидерлерине багытталган кампанияларды, бардык деңгээлдеги кыздар үчүн билим берүүнүн маанилүүлүгүн алардын мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүнүн негизи катары маалымдоону жана билимге болгон кыйыр чыгымдарды жабуу үчүн аз камсыз болгон үй-бүлөлөргө каржылык колдоо көрсөтүүнү белгилейбиз. Мындай аракеттер кыздардын билим алуусу үчүн чындап өзгөрүүчү натыйжаларды берүү үчүн туруктуу стратегияларды камтышы керек.

Гендердик теңчилик жана адам укуктары деген түшүнүктөрдүн улуттук мектеп программасына толук киргизилбей жатканы бизди тынчсыздандырат. Биз «Адам жана коом» курсун ушул темаларды жана ар тараптуу сексуалдык билимди камтуу үчүн күчөтүүнү сунуштайбыз. Биз окутуунун интерактивдүү ыкмаларын, мисалы, ролдук оюндарды жана Мугалимди даярдоо компонентин колдонууну сунуштайбыз.

Сапаттуу медициналык кызматтарга жетүү

Кыргызстанда стационардык жардамды реструктуризациялоого жана баштапкы медициналык-санитардык жардамды өнүктүрүүгө багытталган мыйзамдык реформалар жүргүзүлгөнүн, ошондой эле бейтаптардын финансылык жүгүн азайтуу максатында саламаттыкты сактоо системасын каржылоо көбөйгөнүн белгилейбиз. Кыргызстан кош бойлуу аялдар, төрөт учурунда аялдар, кош бойлуулук жана/же төрөт менен байланышкан кыйынчылыктары бар аялдар жана 6 жашка чейинки балдар үчүн медициналык тейлөөгө негизги укуктарды камсыз кылган, кошумча акы төлөбөстөн, толугу менен акысыз оорукана жардамын алууга укуктуу мамлекеттик кепилденген жөлөкпүлдөрдүн пакетин киргизди. Биз өлкө боюнча бардык саламаттык сактоо маалыматтарын чогултуу жана саясатты иштеп чыгуу үчүн ар тараптуу далилдик базаны камсыз кылуу үчүн электрондук саламаттыкты сактоо маалымат системасынын ишке ашырылышын жогору баалайбыз.

Айыл жеринде медициналык кызмат көрсөтүүлөр чектелүү. Кадрлардын жетишсиздиги жана компетенттүүлүк маселелери бар жана мунун кесепети “катастрофалык” деп сыпатталууда. Аз кандуулук аялдардын жана кыздардын арасында пропорционалдуу эмес жогору, кеңири таралган жана көбүнчө тамактануу жана жакырчылык менен шартталган. Оор кырдаалдан жана социалдык шарттардан келип чыккан психологиялык жардамга суроо-талап абдан чоң.

Жыныстык жана репродуктивдүү ден соолук

Биз жарандардын репродуктивдүү укуктары жөнүндө мыйзам деп аталган репродуктивдүү ден соолук боюнча атайын мыйзамдын бар экенин моюнга алабыз. Кыргызстан акыркы он жылда энелердин өлүмүн кыскартууда прогреске жетишти, бирок бул көрсөткүч Борбордук Азия чөлкөмүндөгү эң жогорку көрсөткүчтөрдүн бири болуп саналат жана COVID-19 ден соолук кризисинин натыйжасында өстү. 2021-жылы энелердин өлүмүнүн көрсөткүчү 100 миң тирүү төрөлгөнгө 37,1ди түздү, же төрөт учурунда же төрөттөн кийинки мезгилде 57 аял каза болгон. 2020-жылдын ушул эле мезгилинде бул көрсөткүч 100 миң тирүү төрөлгөнгө 43,5ти же каза болгон 67 аялды түздү.

Биз мамлекет маргиналдашкан аялдарды колдоо үчүн контрацептивдерди көбүрөөк сатып ала алганын укканыбызга кубанычтабыз. Биз өкмөттү контрацепциянын бардык ыкмаларын, маалыматын жана кызматтарын, анын ичинде шашылыш контрацепцияны максаттуу каржылоону талап кылабыз.

Аялдардын бала төрөө жана тарбиялоодо гана ролун баса белгилеген, алардын автономиясын чектеген стереотиптик көз караштар алардын сексуалдык жана репродуктивдүү ден соолугуна көптөгөн коркунучтар жөнүндө үй-бүлөдө да, саясатта да маанилүү сүйлөшүүлөргө жол бербейт. Демек, алар мындай тобокелдиктерден, анын ичинде пландаштырылбаган жана тыгыз кош бойлуулук менен байланышкан коркунучтардан коргой алышпайт, ошондой эле медициналык клиникалар жана бейөкмөт уюмдар аркылуу жеткиликтүү болгон чектелген маалыматты толук пайдалана

алышпайт. Көптөгөн аялдар жана кыздар үчүн тоскоолдук кымбатка турат. Муну маектешүүлөр белгилешти жана контрацептивдерди колдонуунун салыштырмалуу төмөн деңгээли менен ырасталат.

Үй-бүлө жана маданият

Көптөгөн изилдөөлөрдүн жана интервью алгандардын айтымында, гендердик ролдор боюнча патриархалдык көз караштар эркектер менен аялдардын арасында кеңири таралган. Нике жана үй-бүлө жүрүм-турумунун салттуу нормалары аялдардын укуктарын жана эркиндиктерин пайдаланууга таасирин тийгизет. Кыргызстан светтик мамлекет болгонуна карабай, күчөп бараткан диний фундаментализм аялдарды көбүрөөк тил алчаак жана баш ийүүгө кысым көрсөтүүдө. Биз өкмөт диний таасирдин күчөп баратканын билет, бирок зыяндуу гендердик стереотиптерге каршы туруу боюнча комплекстүү стратегияны кабыл ала электигин белгилейбиз.

Жарандык никени каттабастан диний каада менен никеге турган аялдар Үй-бүлө кодексинин коргоосунан пайдаланышпайт жана союз бузулганда ар кандай укуктардан жана коргоодон ажыратылат. Алар күйөөсүнүн ырастоосу болмоюнча балдарынын камкордугун далилдей алышпайт жана ошондуктан камкордукка алууну талап кылууга расмий укугу жок. Алар мүлккө жана мураска бирдей мүмкүнчүлүккө ээ.

Биз уулунун артыкчылыктары тууралуу кабарларга да тынчсызданабыз. Бул үй-бүлөдө аялдарды жана кыздарды басмырлоонун негизги себептеринин бири болуп саналат жана системалуу басмырлоону күчөтөт.

Кыз ала качуу жана мажбурлап никеге туруу азайгандыгын кубаттоо менен бирге, бул көрүнүш тыюу салынганына карабай уланып жатканына жана ал үчүн жоопкерчилик аз экенине терең тынчсызданабыз. Биз өкмөттү мыйзамды сактоого, күнөөлүүлөрдү жоопко тартууга жана жабырлануучуларды тиешелүү каражаттар менен камсыздоого чакырабыз.

Аялдарга жана кыздарга карата гендердик зомбулук

Гендердик зомбулук ар кандай формаларды, анын ичинде үй-бүлөлүк зомбулуктан, экономикалык зордук-зомбулуктан, ала качуу, эрте никеге туруу, физикалык жана психологиялык зомбулук көрсөтүүнү улантууда. жана үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо».

Биз өкмөт тарабынан каржыланган бир катар демилгелерди жана кампанияларды, анын ичинде бир кризистик борборду белгилейбиз, бирок көбүнчө жеке уюмдар же донорлор гендердик зомбулуктун курмандыктары үчүн маалымдуулукту жогорулатуу, алдын алуу кампанияларын жана кызматтарды каржылайт. Кыргызстандагы ар бир аял жана кыз зордук-зомбулуксуз жашоосу үчүн бул аракеттерди кеңейтүү жана кошумча

ресурстар менен камсыз кылуу керек. Мындан тышкары, эркектер жана балдар чечимдин бир бөлүгү болушу керек.

Үй-бүлөлүк зомбулук

Жакында Бишкекте үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркагандар үчүн баш калкалоочу жайдын ачылышын кубаттайбыз. Бирок бул мамлекет тарабынан толук каржыланган жалгыз баш калкалоочу жай экенин белгилейбиз. Биздин маалыматка караганда, аялдардын 11%ы гана үйдө өзүн коопсуз сезет жана бул абдан тынчсызданууну жаратат.

Биз жакында укук коргоо, гендердик сезимталдык, милиция кызматкерлери, юристтер жана соттор үчүн гендердик зомбулукту иликтөө боюнча потенциалды жогорулатуу программаларын тааныйбыз. Биз аялдарга жана жашы жете электерге карата гендердик кылмыштарды натыйжалуу иликтөө үчүн милиция үчүн практикалык колдонмону иштелип чыгышын кубаттайбыз.

Үй-бүлөдөгү зомбулук боюнча статистиканы ар кандай структуралар – саламаттыкты сактоо органдары, ички иштер органдары, соттор чогултуп, ар кандай маалыматтарды берерин белгилейбиз. Биз өкмөттү үй-бүлөлүк зомбулук фактылары боюнча бөлүштүрүлгөн маалыматтарды чогултуунун консолидацияланган системасын түзүүгө чакырабыз.

2021-жылдын Кылмыш-жаза кодексинде алдын ала тергөө процесси белгиленген, анда жабырлануучу алдын ала тергөө каралып, жабырлануучуну таануу жөнүндө чечим кабыл алынгандан кийин гана юридикалык өкүлчүлүккө, арызга, келтирилген зыяндын ордун толтурууга доо коюуга укуктуу. Зордук-зомбулук фактылары боюнча тараптардын жарашуусуна Кодекс жол берип жатканына өкүнөбүз. Кылмыш-жаза кодексинде гендердик зомбулук боюнча үч жобо бар. Бизге жабырлануучулардын укуктук сабаттуулугунун жетишсиздиги алардын юридикалык жактан жардам издөөсүнө тоскоол болушу мүмкүн экенин айтышты. Биз Өкмөткө аялдардын сот адилеттигине жетүүсүн жакшыртуу үчүн алдын ала тергөө процессин тез арада карап чыгууну сунуштайбыз.

Алынган маалыматка караганда, 2021-жылы үй-бүлөлүк зомбулук боюнча 10 миң 151 факты катталган. 9008 коргоо ордери берилген, анын 110у иштин оордугуна байланыштуу узартылган. Үй-бүлөдөгү зомбулуктун курмандыктарынын 90%ы экономикалык көз карандысыздыктын жоктугунан жана үй-бүлө биримдигин сактоо үчүн социалдык басымдын жоктугунан улам өз зомбулукчуларына кайтып келишет. Пандемия учурунда үй-бүлөлүк зомбулуктун дээрлик 65% га көбөйгөндүгү жөнүндө кабарлар бизди кооптондурат. Кыргызстанда эркектер өз милдеттерин аткарбаса же жүрүм-туруму коомдук нормаларды бузса аялдарга зомбулук көрсөтүүгө болот деген ишеним күчтүү. Мисалы, аялдар көбүнчө күйөөсүнө баш ийиши керек жана чечим кабыл алууда сөз кылууга укугу жок.

Биз кылмышкерлердин жазасыз калышына, коргоо ордерлеринин аткарылышынын чектелишине, жабырлануучуларга колдоо көрсөтүүнүн жоктугуна жана үй-бүлөлүк зомбулукка, анын ичинде узакка созулган кылмыш иштеринин натыйжасында кайра курмандыкка чалынууга дуушар болгон аялдардын жана кыздардын сот адилеттигине жетүүсүнө болгон тоскоолдуктарга терең тынчсызданабыз. Биз өкмөттү үй-бүлөлүк зомбулукка каршы мыйзамдын аткарылышын жана аткарылышын талап кылабыз. Бийлик буга көңүл бурбаса, үй-бүлөлүк зордук-зомбулуктар мезгилсиз өлүмгө, адам өлтүрүүгө, майыптыкка алып келет.

Эрте жана мажбурлап никеге туруу

2005-жылы кабыл алынган Үй-бүлө кодексине ылайык, нике курагы 18 жашты түзөт. Өзгөчө жагдайлар бар, анткени жергиликтүү бийликтин уруксаты менен 17 жаштан баштап үйлөнсө болот. Мажбурлап никеге туруу Кылмыш-жаза кодексинде кылмыш деп саналганына карабай, 18 жашка чыга элек кыздардын 13%ы турмушка чыгат. Айыл жеринде жашаган аялдар менен кыздар эрте жана мажбурлап никеге туруунун курмандыктары дээрлик эки эсе көп. Муну жакырчылык, ата-эненин көзөмөлү, зыяндуу стереотиптер, диний фундаментализмдин күчөшү менен түшүндүрсө болот. Эрте жана мажбурлап никеге туруучу балдардын санын эсепке алуу, ошондой эле алдын алуу боюнча активдүү иш-чараларды жүргүзүү үчүн комплекстүү маалыматтар керек.

Сексуалдык зомбулук

Зордуктоо сексуалдык зомбулуктун олуттуу бөлүгүн түзөт. Учурдагы мыйзамдар зордуктоо аныктамасынын бир бөлүгү катары макулдукту камтыбайт. Мындан тышкары, никедеги сексуалдык зомбулук (никелик зордуктоо) кылмыш катары таанылбайт жана гендердик стереотиптер менен нормалдаштырылган. Биз өкмөткө кылмыш мыйзамындагы бул норманы тез арада карап чыгууну сунуштайбыз.

Аялдар тарабынан сексуалдык зомбулук фактылары боюнча укук коргоо органдарына кайрылуунун деңгээли төмөн экендигин белгилейбиз. Көрсөтмөлөргө ылайык, көрсөткүчтүн төмөн болушу көбүнчө укук коргоо органдарынын көптөгөн кызматкерлеринин зордук-зомбулуктун курмандыктарына боорукердик көрсөтпөгөндүгү, анын ичинде гендердик стереотиптер, жабырлануучуларды күнөөлөгөн, аз сандагы аял милиция кызматкерлери, коркунуч кайра жаралануу, квалификациялуу аял милиция кызматкерлери, тергөөчүлөр жана окутулган соттор жетишсиз. Биринчиден, аял милиционерлердин санын бир топ көбөйтүүнү, экинчиден, гендердик кылмыштарды иликтей турган жана бул иштерди сотко өткөрө турган атайын даярдалган милиция кызматкерлери жана тергөөчүлөрдөн турган милициянын атайын бөлүгүн түзүүнү сунуштайбыз, ал жерде судьялар окутулган. гендердик маселелер боюнча. зордук-зомбулук. Бул бөлүм түздөн-түз Ички иштер министрлигине баш ийет. Бул мындай кылмыштарды иликтөөгө артыкчылык берет.

Сот адилеттигине жетүү

Биз 2022-2024-жылдарга Улуттук иш-аракеттер планын кабыл алуу аркылуу адам укуктарынын бузулушуна каршы күрөшүү боюнча укуктук базанын бар экендигин белгилеп, дискриминацияны жоюуга жана сот адилеттигине жеткиликтүүлүктү жогорулатууга басым жасайбыз. Бирок аялдардын өз укуктары жана аларды ишке ашыруу механизмдери тууралуу маалыматы жоктугу бизди таң калтырат.

Прокуратура кызматкерлерин үй-бүлөлүк зомбулук боюнча окутуу боюнча жакшы тажрыйбаларды белгилесек да, биз мыйзамдуу аракеттерди жүргүзүү үчүн эффективдүү чаралардын жоктугуна жана институционалдык жана социалдык тоскоолдуктарды жоюуга тынчсызданбайбыз. Алынган маалыматка караганда, үй-бүлөлүк зомбулук фактыларынын 2,5% гана кылмыш жоопкерчилигине тартылган.

Биз коргоо ордерлеринин аткарылышынын аз таралышы жөнүндө бир нече жолу укканбыз жана өкмөттү убактылуу коргоо процедураларын тез арада карап чыгууга чакырабыз. Ошондой эле мамлекетти ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген жана айыл жеринде жашаган аялдар туш болгон кошумча тоскоолдуктарды таанууга жана максаттуу чараларды көрүүгө чакырабыз.

Аялдардын жакыр жана маргинал топтору

Биз маргиналдуу аялдардын бир нече топторунун, анын ичинде улгайган аялдардын, ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген аялдардын, этникалык азчылык топторунун өкүлдөрүнүн, мигрант аялдардын, ВИЧ/СПИДге чалдыккан аялдардын, баңги заттарды колдонгон аялдардын, лесбиянка, бисексуал жана трансгендерлердин баяндамаларын уктук. Алар дискриминациянын бир нече жана кесилишкен формаларына жана адам укуктарын бузуунун кеңири спектрине туш болушат. Биз өкмөттү бул аялдар туш болгон кошумча тоскоолдуктарды таанууга жана ылайыкташтырылган жоопту иштеп чыгууга чакырабыз.

Эркиндигинен ажыратылган аялдар

Өлкөдөгү жападан жалгыз аялдар абагына барганыбызда көптөгөн аялдар зомбулуксуз экономикалык кылмыштар үчүн жазасын өтөп, үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыгы болуп жатканын белгиледик. Биз абакта кармоонун жана медициналык мекемелердин жеткиликтүүлүгүнүн адилеттүү шарттарына күбө болдук. Биз ыктыярдуу негизде нан бышыруу жана тигүүчүлүк сыяктуу кесиптик билим алууну кубаттайбыз, анткени бул аялдар үчүн боштондукка чыккандан кийин потенциалдуу киреше булагы болуп саналат. Бирок биз аялдардын экономикалык мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү үчүн окуу мүмкүнчүлүктөрүн диверсификациялоону сунуштайбыз. Түрмөдөн тапкан акча көбүнчө гигиеналык буюмдарды жана тамак-ашты сатып алууга жумшалат. Биз Бангкокту

абактагы аялдарга мамиле кылуу эрежелеринин 5-эрежесин сактоого жана гигиеналык каражаттарды бекер берүүгө чакырабыз².

Кээ бир аялдар балдары менен, кээде үч жашка чейин түрмөдө жашашат. Бангкок эрежелерине ылайык, багуусунда балдары бар бул энелер үчүн камакта кармоонун альтернативалуу түрлөрүн киргизүүнү катуу сунуштайбыз.

Жыйнтык комментарийлер

Акыркы он жылдыктарда Кыргызстан гендердик теңчиликти камсыз кылууга багытталган жаңы мыйзамдарды жана институционалдык чараларды киргизүүдө ийгиликтерге жетишти. “Дискриминация”, “гендердик зомбулук” жана “структуралык теңсиздик” сыяктуу негизги укуктук концепциялардын концептуализациясы аялдардын жашоосунун реалдуулугун чагылдыруу үчүн кеңейтилиши керек.

Биз далилдерге негизделген саясатты колдоо үчүн гендердик бөлүштүрүлгөн маалыматтарды чогултууга чакырабыз. Туруктуу гендердик стереотиптер, жакырчылыктын өсүшү, кеңири жайылган зордук-зомбулук жана аялдардын коомдогу ролу боюнча экстремисттик диний көз караштарды камтыган бир катар факторлордон системалуу түрдө начар абалда калган аялдарга жана кыздарга көбүрөөк максаттуу багыт алуу үчүн колдонуудагы укуктук, саясий жана институционалдык негиздерди өзгөртүү керек.

Биз өкмөттү айкындуулукту жана координациялоону күчөтүү аркылуу мамлекеттик бийликтин бардык бутактарында жана укук коргоо органдарында мамлекеттик кызматкерлердин потенциалын күчөтүү аркылуу гендердик теңчиликти илгерилетүү үчүн түзүлгөн бардык тиешелүү мыйзамдарды, институттарды жана механизмдерди иш жүзүндө колдонууга тез арада артыкчылык берүүгө чакырабыз, ошондой эле адекваттуу мамлекеттик каржылоону камсыз кылуу аркылуу. Гендердик теңчиликке карай прогрессти тездетүү үчүн биз аялдар үчүн экономикалык теңчиликке жетишүүгө жана адам укуктарын, гендердик теңчиликти жана жарандык жоопкерчиликти урматтоого көмөктөшүүчү билим берүү системасын курууга багытталган кошумча убактылуу атайын чараларды көрүүгө чакырабыз.

Гендердик теңчиликти илгерилетүү боюнча расмий милдеттенмелер кабыл алынганы менен, Кыргызстандын контекстинде зыяндуу гендердик стереотиптерди, экономикалык мүмкүнчүлүктөрдүн жана аялдар менен кыздардын коопсуздугунун жоктугун камтыган гендердик дискриминациянын жана зомбулуктун түпкү себептери жана кыймылдаткычтары системалуу түрдө эмес. жооптуу адамдарга кайрылат. Диний фундаментализмдин жана үй-бүлөдө жана коомдо аялдардын баш ийген ролун караган зулумдук диний жана социалдык нормаларды карманган аялдардын санынын

---

² https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Bangkok_Rules_ENG_22032015.pdf

байкалаарлык өсүшү. Бул өсүш, негизинен, үй-бүлө басымынан жана аялдардын жеке жана кесиптик жактан өнүгүүсү үчүн мүмкүнчүлүктөрдүн жоктугунан улам келип чыгат, бул алардын жөндөмдүүлүктөрүн ишке ашырууга жана өндүрүмдүүлүгүн жогорулатууга мүмкүндүк берет.

Биз көптөгөн аялдардын жана кыздардын кризистик баш калкалоочу жайларды уюштуруудан жана абактан бошотулган аялдардын коомго реинтеграцияланышын колдоодон баштап, сапаттуу балдарды багуу боюнча кызматтарды уюштурууга чейин көптөгөн жарандык коомдун жана аялдардын укуктарын коргоо уюмдарынын жана аялдар коомчулугунун лидерлеринин чечүүчү ролуна күбө болдук. Тилекке каршы, алардын көбү жардам издөөгө аргасыз болуп, ишмердүүлүгү толугу менен чет элдик каржылоого көз каранды. Сунушталган жаңы мыйзамга ылайык, алар “чет элдик агенттер” деп туура эмес белгилөө коркунучу бар, бул алардын ишмердүүлүгүнө чектөөлөрдү жана отчеттуулуктун талаптарын жогорулатууга алып келет. Кыргызстанда тарыхый жактан абдан жигердүү жарандык коом болгон жана аялдардын укуктары боюнча иштегендердин көбү аялдардын жана кыздардын өмүрүн сактап калуучу иш-чараларга болгон сан жеткис муктаждыктарын канааттандырууга аракет кылып, эбегейсиз чоң жүктү көтөрүшөт. Чындыгында алар мамлекеттин милдеттерин аткарышат жана адекваттуу финансылык ресурстар менен айкалышкан дискриминациянын жана зомбулуктун системалуу түпкү себептерин жана драйверлерин чечүүчү көп сектордук демилгелер менен колдоого алынышы керек. Биз мамлекет бул сапардын алкагында биздин бардык маектештерибизди, алардын биз менен болгон өз ара аракетине байланыштуу ар кандай репрессиялык актылардан коргоого милдеттүү экенин эске салабыз.

Биз өкмөттү жана бардык кызыкдар тараптарды Кыргызстанда гендердик теңчиликке жетишүү, дискриминацияны жоюу жана адам укуктарын камсыздоо боюнча аракеттерин улантууга чакырабыз.

Кыргызстан жолдун кесилишинде турат жана аялдардын дараметин колдонууга чоң мүмкүнчүлүктөр бар. Биз прогрессти күтөбүз жана Кыргызстандын аракеттерин колдоого даярбыз.

Документтин аягы